

**СВІТОСПРИЙМАННЯ: ОСНОВИ ТА ПЕРЕДУМОВИ У
ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Біла І. М.

**доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник
кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського
університету імені Бориса Грінченка**

В статті описуються методи діагностики, які виявляють провідні тенденції у світосприйманні дитини, визначаються індивідуальні та загальні особливості його формування у онтогенезі дошкільного дитинства, аналізуються вікові та індивідуальні тенденції світосприймання як основи формування світогляду.

***Ключові слова:** дитина, дошкільний вік, світосприймання, світобачення, методи діагностики.*

**БИЛА И.Н. МИРОВОСПРИЯТИЕ: ОСНОВЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ В
ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ**

В статье описываются методы диагностики, которые выявляют ведущие тенденции в мировосприятии ребенка, определяются индивидуальные и общие особенности его формирования в онтогенезе дошкольного детства, анализируются возрастные и индивидуальные тенденции мировосприятия как основы формирования мировоззрения.

***Ключевые слова:** ребенок, дошкольный возраст, мировосприятие, мировоззрение, методы диагностики.*

**IRINA BILA PERCEPTION OF THE WORLD: THE BASIC AND
PREREQUISITE IN THE PRESCHOOL YEARSCHOOL YEARS**

The article describes diagnostic methods that identify key trends in the depression lifts the child, determined individual and general features of its formation in ontogenesis of preschool childhood analyzed trends in age and individual worldview as the basis of formation of outlook.

***Keywords:** child, preschool age, world perception, worldview, diagnostic methods.*

Постановка проблеми. Дошкільний вік є базовим у формуванні особистості дитини. Дошкільний навчальний заклад, керуючись Законом України про дошкільну освіту, забезпечує різнобічний розвиток дитини відповідно до її задатків,

нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, а також сприяє формуванню у дитини дошкільного віку моральних норм, набуттю нею життєвого соціального досвіду.

У стінах дошкільних навчальних установ педагоги, задовольняючи пізнавальні потреби дітей, щоденно проводять розвивальні заняття. Різного роду ігри, вправи, бесіди, читання та обговорення художньої літератури, екскурсії, прогулянки та ін. – усі заходи мають на меті виконання завдань дошкільної освіти: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; формування її особистості, розвиток творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду.

Перші сприймання, трактування дійсності, світу починаються з вражень, які малюк отримує від спілкування з дорослими, з навколишнім оточенням. Він стає тим, до чого звикає, у чому зростає, з чим зживається, до чого у нього формується інтерес та прихильність. Поступово у дитини формується своє, власне світосприймання, світобачення, що дозволяє бачити світ, відкривати свої, невидимі іншим точки, кути, площини зору, будувати образи, візуальні конструкції, обирати серед них пріоритетні, що в кінцевому результаті визначають світобачення, світогляд, життєвий шлях. У кожній дитини вибудовується своя власна «призма» світосприймання, яка відповідає соціальному буттю, життю, яке проживає малюк як у дошкільному закладі, так і у сімейному колі.

Мета статті. Завданням даного дослідження є аналіз проєктивних, діагностичних методик, які виявляють провідні тенденції у світосприйманні дитини, визначають індивідуальні та загальні особливості його формування у онтогенезі дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу статті. Варто нагадати, що відвідування дитиною дошкільного навчального закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі та нажалі, не усі батьки, що виховують дошкільнят знайомі з чинним законодавством, зокрема зі статтею 8 Закону України про дошкільну освіту. Тому свої обов'язки перекладають на плечі педагогів. Обов'язком вихователів є інформування дорослих, які виховують дітей, про те, що батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності тощо.

Ігнорування виховних функцій сім'ї, неузгодженість виховних стратегій, орієнтирів сім'ї та дитячого садка зводить нанівець зусилля педагогів, деформує закладене, розвинуте у стінах дошкільних навчальних закладів. Хронічний брак часу дорослих, проблеми матеріального забезпечення сім'ї (а інколи й виживання)

залишають поза увагою батьків потребу дитини у спілкуванні. Вдома малюк досить часто покинутий на призволяще, представлений сам собі, самостійно задовольняє потребу в пізнанні у світі ТБ та ПК. Пізнавальна та емоційна депривація часто знаходить вихід у захопленні дитини мультиплікаційними фільмами та комп'ютерними іграми, що мають деструктивний характер.

Чи стане дитина, яка зростає на агресивних бойовиках ТБ, комп'ютерних іграх чи в атмосфері постійних конфліктів батьків, добродійною та позитивно настроєною, якщо фокус її уваги не спрямований на сприймання добра? Чи буде цікавитись астрономією або історією, якщо їй не трапиться дорослий, який покаже зорі або цікаво переповість історичну подію? І навпаки, людина, яка є поціновувачем мистецтва в дитинстві ймовірно зростала в оточенні любителів мистецтва, а той хто обрав агресивний тон спілкування жив у небезпечному, стресовому середовищі та звик тримати «оборону».

Компенсувати брак корисних інформаційних ресурсів під силу лише турботливим та небайдужим батькам, а зорієнтувати їх у цьому можуть педагоги під час різноманітних форм педагогічної роботи з батьками: безпосередніх – у ході лекцій, семінарів, консультацій та опосередкованих – віртуальних конференцій, читання статей, анкетування, читання стендів для батьків, папок пересувок тощо.

Ефективним у цьому сенсі можуть бути запропоновані нижче засоби діагностики: діаграми та анкети для визначення джерел та змісту інформації, яку отримує дитина вдома (див. Додаток). Цінним є те, що вони виступають одночасно діагностично-корекційним засобом, способом виявлення та оптимізації змісту розвивального інформаційного простору, у якому зростає дитина.

Варто зазначити, що у дошкільному віці пізнання світу, світосприймання відбувається з найбільшою швидкістю та інтенсивністю. Дитина вивчає навколишні об'єкти, визначає їхні властивості, будує образи різних предметів, що згодом складаються у загальну конструкцію, картину світу. Найбільш ефективним методом вивчення процесу світосприймання у період дитинства є **спостереження** за дитиною у ході різних видів її діяльності, де малюк виявляє свої уподобання або ж антипатії, проявляє ті емоції, що характеризують його індивідуальні особливості світобачення.

Найбільш проєктивною та діагностичною в дошкільному віці є **ігрова діяльність**. Обираючи гру, дитина відбирає тему, будує, проєктує сюжет, визначає ролі, віддзеркалюючи свої інтереси та захоплення. В ході гри вона демонструє своє ставлення до тих чи інших об'єктів, речей, програє уявні позитивні та негативні ролі так, як вона їх собі уявляє.

Тематика, сюжет, зміст гри свідчить про рівень розумового, емоційного розвитку дитини, про наповненість її досвіду образами, знаннями та інформацією, яку можна використати, про уміння логічно планувати, вибудовувати сюжет, розгортати його, прогнозувати розвиток та перспективу.

Згідно Д. Б. Ельконіна, гра проходить чотири рівня розвитку, які визначаються загальним рівнем психічного розвитку дитини, і в першу чергу, розвиненістю сприймання. Адже саме сприймання є підґрунтям формування усіх складових гри (сюжету, ігрових ролей, ігрових матеріалів, правил), їх наповненості. Аналізуючи обраний дитиною сюжет (тематику, зміст, розвиненість та перспективу) дорослі можуть найбільш повно діагностувати світосприймання дошкільника, його змістову та ціннісну наповненість; визначити роль уяви у розгортанні сюжету, виборі ігрових ролей та дій; емоційну та естетичну наповненість світобачення малюка.

Сюжети ігор, які розігрують діти («Перукарня», «Гонки», «Кафе», «Будівельники» тощо) відображають раніше пізнане, інакше копіюють, наслідують діяльність дорослих, згідно спостережень в дійсності, у медіапросторі. Діти повторюють, відіграють у іграх враження, будують сюжет відповідно «зразка», доповнюючи чи дещо змінюючи відносно своїх побажань та уяви. «Давай ще зробимо макіяж», – говорить дівчинка у «Перукарні», що свідчить про те, що вона добре розуміє значення цього слова і знає про що йдеться, тобто має досвід сприймання цього процесу, досвід «бування» у подібній ситуації.

Аналіз продуктивної діяльності дітей теж проєктивно характеризує їх світосприймання. Адже вибір тематики діяльності та її змісту демонструє світобачення дитини, його тенденції. Якщо дитина обирає позитивну тему для втілення у малюнку, ліпці, конструюванні, ми говоримо про позитивне світосприймання і навпаки. Оцінюючи результати продуктивної діяльності за задумом (малювання, конструювання, ліплення і т.п.), дорослі визначають сферу інтересів дитини, емоційний акцент її суб'єктивного вибору.

Щодо сьогоднішніх тенденцій у виборі теми продуктивної діяльності, нами відмічено, що у більшості випадків діти віддають перевагу позитивній тематиці образотворчої, конструкторської діяльності. Спостереження за дітьми під час **конструювання** із деталей конструктора «лего» показали, що діти частіше будують будинки, предмети побуту, транспорт, тобто ті предмети, які їм добре знайомі й часто трапляються у житті. В пісочниці дошкільники конструюють пасочки із форм, вироби, які нагадують їстівні продукти, прокладають тунелі, будують дороги для транспорту. І тільки інколи діти будують роботів-загарбників та трансформерів, що ймовірно траплялися у їх минулому досвіді сприймання. Дані тенденції

сигналізують про те, що дитина потребує захисту, а її конструкторські вироби демонструють те, що вона прагне себе захистити, побудувати захисника, і це – робот, трансформер або т.п.

Найбільш проєктивною вважається **образотворча діяльність** дітей. Але тут варто враховувати можливості розвиненості технічних навичок дітей, їх образотворчих здібностей. Адже лише починаючи з 3-4-х років діти здатні зобразити та ідентифікувати свої ідеї на папері. Аналізуючи результати діяльності малювання дітей молодшого (3-5р.) та старшого (5-7р.) дошкільного віку, ми можемо говорити, що малюнки дітей здебільшого мають позитивний характер, про що свідчить як сюжет, так і яскраві кольори малюнка. Це, як правило: сонечко, квіти, дерева, людина і т.п., що пояснюється як розповсюдженням такого сюжету у дошкільних закладах і бажанням дітей копіювати його як символ, образ навколишньої дійсності.

Діагностично спроможними є і **завдання на творчу уяву**, що мають на меті аналіз образів творчого сприймання дітей як свідчення їх світобачення. Так, наприклад, завдання «Що зображено на малюнку?» передбачає конструювання образів сприймання дітей під час розгляду картини К. Малевича «Чорний квадрат», у другому випадку – А. Криволапа «Хмара». Характеризуючи образи сприймання дітей картини «Чорний квадрат» (квадрат, фігура, вікно, ТБ, нічого-чорне, скриня), а також образи сприймання картини «Хмари», зокрема: жива істота, дерево, планета, вулкан, кусочок неба, вітер, квітка, каляки-маляки, метелик і т.п., можна говорити не лише про розвиток уяви, творчого сприймання, а й про сферу інтересів дітей (природа, космос, ТБ тощо), їх світобачення. Подібні результати діти демонструють й у ході виконання завдання «Що це може бути?», коли визначають подібність камінчика круглої форми (або шматка глини) на інші знайомі їм або уявні об'єкти.

Найбільш проєктивним та показовим є також опитування дітей, зокрема аналіз їх **відповідей на різні запитання**. Так, от, наприклад, на запитання «*Що тобі найбільше подобається у житті?*» діти відповідають: «дуже люблю свого маленького братика», «мені подобається все рожеве», «динозаври». «комп'ютер», «казки», «кораблі» і т.п. На запитання «*Чим ти любиш займатися?*» діти говорять: «люблю фантазувати, робити незвичне, грати в карти, грати на піаніно, стрибати, рахувати, читати, будувати будинки, складати пазли, допомагати мамі, подобається математика тощо». Виявлені пріоритети є не тільки факторами, що формують світобачення, а й діяльністю, що програмує, визначає життєві орієнтири, світогляд.

Цікавими є відповіді на запитання «*Твій улюблений казковий, мультиплікаційний герой?*» Діти вказують лише на тих героїв, з якими вони «проводять» найбільше часу, хто найчастіше привертає їхню увагу на екрані,

зустрічі з якими не перешкоджають або навіть заохочують дорослі. Наприклад: Лунтик, Губка Боб, Скупіду, Маша і Ведмідь, тачки, Кіті-хелу і т.п. Обрані герої ймовірно стають образами для наслідування – свідомого й не усвідомленого копіювання поведінки.

На запитання «*Ким ти хочеш стати у майбутньому?*» можна отримали різноманітні відповіді: гонщиком, таксистом, художником, доктором, балериною, ветеринаром, мамою, папа мене кимось поставить. У деяких випадках («папою, який не кричить») відповіді свідчать й про особистісні переживання, що є наслідком соціальних факторів впливу. Улюблена діяльність, вибір майбутньої професії вказують на уподобання дитини, її характерологічні особливості, що є наслідком її світосприймання та визначають напрям формування її особистості у майбутньому.

Улюблені іграшки, що називають діти (машини, літак, персональний комп'ютер, ведмедик, конячка, робот, лялька, кубики, обруч, Рекс – гумовий динозавр тощо) свідчать про суб'єктивізм вибору, сприймання, формування симпатій. Аналогічно показовим є й аналіз страхів дітей. У відповідях на запитання «Чого ти боїшся?» діти відображають свої суб'єктивні антипатії, що являються негативною складовою їх світобачення. Найбільш поширеними серед них є: вовки, кажани, бджоли, темрява, зомбі, монстри, скелети, страшні фільми тощо. Страхі дітей, що формуються у ході сприймання небажаної інформації є об'єктом уваги для дорослих, які їх виховують.

Щоб докладніше з'ясувати індивідуальні тенденції формування світобачення дітей, вивчити його змістові компоненти можна пропонувати завдання «**Пояснення значення слів**» та намагатись з'ясувати, якими критеріями керуються дошкільники, які ознаки беруть за основу трактуючи, пояснюючи ті чи інші поняття. Варто враховувати, що у дітей як молодшого, так і старшого віку ще не достатньо сформовані уявлення про ті чи інші поняття, їх роз'яснення часто скупі та згорнуті, інколи взагалі відсутні. Так, наприклад, пояснюючи поняття «хороша людина», діти часто говорять «не знаю», або ж називають маму, тата, бабусю, дідуся, сестру (Маша К., 3р., Фадей Р., 4р., Настя П., 5р., Саїда А. 5р., Поліна Л., бр.) й рідко уточнюють: «все знає», «допомагає всім», «робить добро», «ділиться з усіма» (Марія К., 5р., Діма Р., 7р.). Поняття «погана людина» діти трактують більш широко (мабуть інформації про «погане» вони отримують більше), це той хто: «говорить дурниці, не допомагає, бажає зла, всім незадоволений, коли нічого не знає, балується як Коля, це – бандит, той, хто дає по попі і т.п.). Поняття «радість» діти пояснюють як: «любов» (Фадей Р., 4р.), «тобі хтось зробив щось таке, чого ти дуже хотів» (Діма Р., 7р.), «коли посміхаються» (Марія К., 5р.), «коли всі радіють» (Ілля М., 4р.), «день народження» (Маша, 3р.), «смачний пиріг» (Даша к., 4р.) тощо.

«Злість» діти роз'яснюють як: «коли хтось когось ображає», «коли страшно», «коли рвуть квіти», «як зомбі», «тигр» і т.п.; «страх»: «коли грім та дощ», «коли перевдягнися і налякати», «гарне» як: «те, що тобі подобається, наприклад картина, рослина», «картинки, квіти, машина», «золоті сережки», «плаття», «нарядно вдягнений»; «потворне»: «щось брудне», «не блискуче», «ворона», «поганий малюнок», тощо.

Відповіді, пояснення дітей демонструють розуміння того чи іншого поняття, їхній обсяг знань, досвід пізнання, сприймання тих чи інших життєвих ситуацій, зміст роз'яснення значення цих понять дорослими, змістову наповненість досвіду, її емоційний акцент та потребу в розширенні життєвої практики.

Прикро, якщо діти не можуть пояснити значення основних моральних категорій, не розуміють «що добре, а що погано». Несформованість критеріїв об'єктивної оцінки дезорієнтує малюка у соціумі, формує у нього псевдо еталони.

Висновок. Загалом, узагальнюючи отримані результати, ми можемо говорити про те, що рівень розуміння, світобачення дитини, його емоційний акцент та естетична наповненість залежить від організації дитячого сприймання та задіяних джерел інформації. Щоб відповіді, ігри дошкільнят, їхня продуктивна діяльність малювання, конструювання наповнювалась позитивним змістом важливо щоденно демонструвати дитині власні зразкові життєві сюжети, що сповнені добром та позитивом, привертати їхню увагу до краси, спрямовувати пізнавальний інтерес у конструктивний бік.

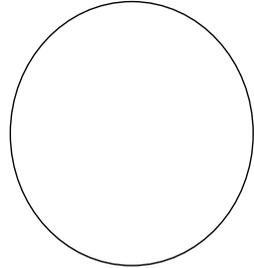
Аналіз дитячих відповідей, спостережень за дітьми у ході різних видів діяльності, трактування їхньої поведінки, образів, що переважають у задумах дітей спонукають дорослих до вироблення стратегії тісної взаємодії з дітьми, саморозвитку та вдосконалення навичок спілкування, створення розвивального простору, позитивного психологічного клімату.

Засоби та результати діагностики не лише зорієнтують дорослих (педагогів, батьків) на самоаналіз власної виховної стратегії, а й допоможуть замислитись над проблемою обрання правильних інструментів впливу на пізнавальну, особистісну сферу дитини, формування її якостей та цінностей, а також активізують педагогічну позицію відповідальності за майбутнє дітей.

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СВІТОСПРИЙМАННЯ ДИТИНИ

На прикладі кругової діаграми позначте співвідношення різних джерел інформації (у відсотках) в житті дитини:

- 1) спостереження за навколишнім;
- 2) бесіди з близькими дорослими;
- 3) заняття у навчальному закладі;
- 4) читання художньої літератури;
- 5) прогулянки на природі;
- 6) відвідування виставок, концертів;
- 7) розвиваючі ігри;
- 8) телебачення;
- 9) комп'ютер;
- 10) інше.

Зафарбуйте у кожному секторі червоним кольором той відсоток інформації, яка, на Вашу думку, є для дитини корисною.

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Анкета

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПРОСТІР

1. Назвіть пізнавальні інтереси членів родини, у якій живе дитина.
2. Чи створено для дитини розвивальне середовище? Які розвивальні засоби складають його?
3. Як заохочується та підтримується пізнавальна активність, ініціатива малюка?

СПІЛКУВАННЯ

1. Скільки годин на тиждень Ви присвячуєте спілкуванню з дитиною?
2. Якими є найбільш поширені теми для спілкування?
3. Чи супроводжуєте пізнавальну активність малюка коментарями та цікавими розповідями?

ІГРИ ТА ІГРАШКИ

1. Які іграшки переважають вдома у малюка?
2. В які ігри грається дитина? Улюблені ігри Вашого малюка.
3. Джерела виникнення ігор дитини (Ваші пропозиції, власний вибір, наявні реквізити, наслідування побаченого раніше тощо).
4. Яку роль Ви приймаєте в іграх малюка (спостерігача, режисера, учасника)?
5. Яким є Ваше бачення розвитку ігрової діяльності дитини?

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

1. Як на Вашу думку художні твори впливають на розвиток дитини?
2. В який спосіб Ви знайомите дитину з художньою літературою?
3. Як часто дитині читають казки та вірші?
4. Улюблені художні твори дитини?

ПРИРОДА

1. Скільки часу Ви присвячуєте прогулянкам дитини на природі?
2. Чим займаєтесь із дитиною на природі?
3. Яку корисну інформацію дитина отримує в ході прогулянок?

МИСТЕЦТВО, МУЗИКА, КРАСА

1. Як залучаєте дитину до культури?
2. Хто і у який спосіб знайомить малюка з творами мистецтва?
3. Які музичні та мистецькі твори були першими у його художньо-естетичному вихованні?
4. Улюблені мистецькі твори дитини.

ТЕЛЕБАЧЕННЯ, ПК

1. Скільки годин на неділю Ваша дитина присвячує перегляду телепередач (заняттям з комп'ютером)?
2. Які передачі ТБ дивиться, яку інформацію у ПК переглядає?
3. Улюблені телепередачі Вашого малюка.
4. Які телевізійні передачі позитивно впливають на дитину?
5. Які види діяльності на комп'ютері найбільш корисні для неї?
6. Яка телевізійна та комп'ютерна інформація негативно впливає на дитину?

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І.М. Індивідуальні особливості сприймання, їх роль у конструюванні реальності / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К: Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 15. – С. 62-68.

2. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників / І. М. Біла // – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С.. – 2009. – 120 с.

REFERENCES

1. Bila I.M. (2012) Indyvidualni osoblyvosti sprymannia, yikh rol u konstruiuvanni realnosti [Individual features of perception of their role in the construction of reality] *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy.* – K: Vydavnytstvo «Feniks» – *Actual problems of psychology: Coll. Science. works of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS Ukraine.* - K: Publishing House "Phoenix", 15, 62-68, [in Ukraine].

2. Bila I.M. (2009) Rozvytok piznavalnoi diialnosti doshkilnykiv [Development of cognitive activity preschoolers] *Kam'ianets-Podilskyi: PP Moshynskyyi V. S. – Kamenets: PE Moshynskyy VS,* [in Ukraine].

УДК 159.923

ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В БАГАТОУКЛАДНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ

О. І. Власова

**доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
психології розвитку Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

В. Л. Щербина

**кандидат соціологічних наук, науковий співробітник факультету
психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

Автори статті розкривають зміст соціалізації особистості у багатоукладному суспільстві як процес, обумовлений культурним укладом, на який орієнтований конкретний індивід. Традиційний, модерний (індустріальний) та постмодерний (комунікативний) культурні уклади передбачають різні способи інтерпретації і розуміння людьми соціальних норм та цінностей. Показано, що різні особи можуть надавати відмінного розуміння однаковим подіям життя у процесі концептуалізації власної життєвої перспективи та досягнення переживання цілісності як психологічного благополуччя, самореалізації або екзистенційної сповненості.